

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

เมื่อพิจารณาถึงระบบโครงสร้างของเมืองหลายเมืองในประเทศไทย พบว่าเมืองส่วนใหญ่ถือกำเนิด หรือเจริญเติบโตขึ้นโดยไม่มีแบบแผนหรือการวางผังเมือง ที่ดีมีผลให้เมืองต่างๆ เติบโตโดยไร้ขอบเขต และมีปัญหาของเมืองตามมา แม้ว่าในภายหลังได้มีการนำความรู้เกี่ยวกับระบบผังเมืองมาใช้กับเมืองต่าง ๆ เพื่อให้เมืองเติบโตโดยมีแบบแผนแล้ว แต่เมืองส่วนใหญ่ก็ยังมีขาดเอกลักษณ์เฉพาะตัวของท้องถิ่น และขาดสิ่งสำคัญอีกประการหนึ่ง คือ ความน่าอยู่ของเมือง

ตามลักษณะผังเมืองในเขตพื้นที่ 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ อันประกอบไปด้วย สงขลา ปัตตานี ยะลา นราธิวาส และสตูล ยะลาเป็นเมืองที่ได้รับการกล่าวขวัญถึง โดยผู้ที่ได้ไปเยี่ยมชมเห็นว่ามี่ระบบผังเมืองเป็นระเบียบเรียบร้อยสวยงามน่าอยู่ ในการศึกษาเบื้องต้นทราบว่า ผู้ริเริ่มการวางผังเมืองยะลาคนแรก คือ พระรัฐกิจวิจารณ์ <สวสดี ณ นคร> อดีตข้าหลวงคนที่ 10 <พ.ศ. 2456 - พ.ศ. 2458> ขณะที่ดำรงตำแหน่งนายกเทศมนตรีเมืองยะลา <พ.ศ. 2480 - พ.ศ. 2488> (สำนักงานจังหวัดยะลา, 2529: 47-48) กล่าวคือในปี พ.ศ. 2485 (มนตรี ศักดิ์เมือง, 2527: 226) ได้ขอความร่วมมือไปยังแผนกผังเมือง กรมโยธาเทศบาล <กรมโยธาธิการ ในปัจจุบัน> เพื่อจัดทำผังเมืองยะลาเป็นครั้งแรก เรียกว่า "ผังเค้าโครงเมืองยะลา ปี 85" มาตรฐาน 1:4,000 และได้ปรับปรุงครั้งสุดท้ายเมื่อ พ.ศ. 2496 ทั้งนี้พระรัฐกิจวิจารณ์เป็นผู้วางรากฐานแนวความคิดในการกำหนดที่ตั้งศูนย์กลางเมือง ในด้านการบริหาร การปกครอง มีส่วนร่วมพิจารณา และให้ความสนับสนุนจังหวัดเกี่ยวกับการย้ายสถานที่ราชการ เช่น ศาลากลางจังหวัด ศาลจังหวัด ที่ว่าการอำเภอ ฯลฯ มาตั้ง ณ ศูนย์กลางเมืองที่กำหนดขึ้น ปัจจุบันสำนักผังเมือง (เกรียงศักดิ์ อินทรสกุล, 2535: 11-12) กระทรวงมหาดไทยได้กำหนดขอบเขตผังเมืองรวมยะลา โดยมีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 3 สิงหาคม 2532 ครอบคลุมพื้นที่ทั้งหมด 59 ตารางกิโลเมตร มีผลบังคับใช้เป็นเวลา 5 ปี

จากโครงสร้างของผังเมืองยะลาในปัจจุบัน ซึ่งเป็นมรดกสืบทอดมาจาก "ผังเค้าโครงเมืองยะลา ปี 85" สังเกตเห็นได้ว่า โครงสร้างผังเมืองยะลา มีลักษณะแตกต่างจากเมืองอื่น ๆ หลายเมืองในประเทศไทย เนื่องจากได้รับการวางผังให้มีลักษณะเป็นระบบโครงข่าย หรือตารางสี่เหลี่ยมเหมือนใยแมงมุม พร้อมทั้งองค์ประกอบเมืองในส่วนที่เป็นศูนย์ราชการมีการแยกส่วน

ชัดเจน และเป็นเมืองที่ได้รับการยกย่องว่ารักษาความสะอาดดีเยี่ยม ในการสำรวจเบื้องต้น
สิ่งแรกที่ผู้ศึกษาสังเกตเห็นคือ ความสะอาด และความสะอาดสบายในการเดินทางตามถนน
สายต่าง ๆ ภายในเมือง ตลอดจนความร่มรื่นของต้นไม้สองข้างทาง และเมื่อเดินทางไปยัง
ศูนย์ราชการพบว่ามีลักษณะตั้งรวมกลุ่มกัน ซึ่งก่อให้เกิดความสะดวกแก่ผู้มาติดต่อ อย่างไรก็ตาม
ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของศูนย์ราชการแห่งนี้ยังไม่ได้แสดงออกในลักษณะพื้นถิ่น ส่วนย่านธุรกิจ
การค้าของเมืองยะลาก็มีลักษณะเหมือนกันคือ เป็นตึกแถวมีลักษณะที่สามารถเห็นได้ในหลายเมือง
ของประเทศไทย

นอกจากที่ได้กล่าวมาทั้งหมดข้างต้นแล้ว เมืองยะลายังมีประเด็นสำคัญ ที่น่าสนใจอีก
ประเด็นหนึ่งคือ ประชากรเมืองยะลาประกอบด้วยชนหลายเชื้อชาติต่างวัฒนธรรม คือ ไทย จีน
มุสลิม เป็นส่วนใหญ่ ซึ่งได้ประกอบกิจกรรมเมืองต่าง ๆ ในอันที่ส่งผลให้เกิดการใช้พื้นที่ และ
องค์ประกอบทางกายภาพในเมืองที่แตกต่างหลากหลาย และน่าสงสัยว่าสังคมเมืองที่มีวิถีชีวิต
ความเป็นอยู่ที่แตกต่างกันเช่นนี้ มีผลต่อความน่าอยู่ของเมือง หรือไม่อย่างไร

ด้วยเหตุนี้ผู้ศึกษาจึงตั้งใจที่จะทำการศึกษาค้นคว้ารายละเอียด ในด้านปัจจัยที่ทำให้เกิด
ความน่าอยู่ของชุมชนเมืองยะลา โดยจะทำการศึกษา วิเคราะห์องค์ประกอบ และโครงสร้างของ
ผังเมืองยะลา และศึกษาความสัมพันธ์ของโครงสร้างระบบผังเมืองในปัจจุบันว่ามีความสัมพันธ์
สอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของเมืองในปัจจุบันหรือไม่อย่างไร เพื่อ
ประโยชน์แก่การพัฒนาชุมชนเมืองยะลา ทั้งในปัจจุบัน และอนาคตให้สอดคล้องกับสภาพสังคม
วัฒนธรรมของชุมชนแห่งนี้

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. ศึกษาถึงวิวัฒนาการของระบบผังเมืองตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันของชุมชนเมืองยะลา
2. ศึกษาสภาพทางกายภาพ, เศรษฐกิจ, สังคม, ประชากร และวัฒนธรรมของ
ชุมชนเมืองยะลา
3. ศึกษาวิเคราะห์องค์ประกอบ และโครงสร้างของเมืองในด้านกายภาพ, เศรษฐกิจ
สังคม และวัฒนธรรม ตลอดจนสิ่งบริการขั้นพื้นฐาน ที่ทำให้ชุมชนเมืองยะลาเป็นเมืองที่น่าอยู่
4. ศึกษาความสัมพันธ์ของระบบผังเมืองกับโครงสร้างทางเศรษฐกิจ, สังคม และ
วัฒนธรรม เพื่อเป็นการแสวงหาเอกลักษณ์ของชุมชนแห่งนี้ ในอันที่จะส่งเสริมให้ การวางผังเมือง
หรือผังเฉพาะในครั้งต่อไปให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

1.3 ขอบเขตของการศึกษา

การศึกษาค้นคว้านี้เฉพาะภายในเขตเทศบาลเมืองยะลา ซึ่งมีเนื้อที่ 19 ตารางกิโลเมตร

1.4 ขั้นตอนการศึกษา

1. ทฤษฎี และวิธีวิเคราะห์

1.1 ศึกษาทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบของเมือง เกณฑ์กำหนดคุณภาพขนาด และความน่าอยู่ของเมือง จากเอกสารภาษาไทย และภาษาต่างประเทศ

1.2 ศึกษา และพัฒนาวิธีการวิเคราะห์ห้วงค์ประกอบโครงสร้าง และเอกลักษณ์ของเมือง

ก. การสำรวจภาคสนาม โดยวิธีวิเคราะห์ห้วงค์ประกอบเมืองตามวิธีการในบทที่ 2

ข. การสอบถามความคิดเห็นของกลุ่มประชากรเมืองยะลา กลุ่มนักท่องเที่ยว และกลุ่มนักวิชาการผู้ที่เชี่ยวชาญในสาขาอาชีพเมือง เพื่อทราบถึงความคิดเห็นเกี่ยวกับองค์ประกอบเมืองที่น่าอยู่ในอุดมคติ โดยกลุ่มประชากรเป้าหมายหลัก คือ กลุ่มชาวเมืองยะลา เนื่องจากเป็นผู้คุ้นเคยกับเมืองที่พิกอาศัยเป็นอย่างดี

2. ศึกษาสภาพทั่วไปของจังหวัดยะลาทั้งทางกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ตลอดจนระบบชุมชนเมืองยะลา จากข้อมูลที่ได้จากส่วนกลาง

3. ศึกษาถึงวิวัฒนาการของระบบผังเมือง ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันของชุมชนเมืองยะลา

4. ออกสำรวจและเก็บข้อมูลภาคสนาม จากการรับรู้ของผู้ทำวิทยานิพนธ์เพื่อศึกษาถึงโครงสร้าง และองค์ประกอบของเมือง ตลอดจนสิ่งบริการขั้นพื้นฐาน และสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้อง โดยใช้แบบสอบถาม

เกณฑ์การเก็บแบบสอบถาม

4.1 การเก็บแบบสอบถามครั้งที่ 1 เพื่อหาเกณฑ์สร้างแบบสอบถามใช้จำนวน 20 ชุด

4.2 จำนวนแบบสอบถามที่ใช้ครั้งที่ 2 สำหรับการศึกษานี้ใช้จำนวน 200 ชุด โดยแบ่งแบบสอบถามออกเป็น 2 ชุด ดังนี้

ก. ชาวเมืองยะลา จำนวน 150 ชุด

ข. นักท่องเที่ยว จำนวน 50 ชุด

4.3 การเก็บแบบสอบถามครั้งที่ 3 ได้แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม ดังนี้คือ

ก. ชาวเมืองยะลา จำนวน 50 ชุด

ข. นักวิชาการ หรือผู้เชี่ยวชาญในสาขาอาชีพผังเมือง จำนวน 35 ชุด

กลุ่มนักท่องเที่ยงที่ใช้ในการตอบแบบสอบถาม อาจจะเป็นบุคคลที่เคยไปเมืองยะลาหรือจากจังหวัดใกล้เคียง เนื่องจากเมืองยะลาเป็นเมืองปิดไม่ใช่เมืองท่องเที่ยว หรือเมืองผ่านสำหรับประชากรเมือง เหตุผลที่ใช้แบบสอบถามจำนวน 150 ชุด เพราะเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มิได้เน้นข้อมูลที่เป็นตัวเลขเป็นหลัก แต่เป็นการวิจัยที่เน้นหารายละเอียดต่าง ๆ ในเชิงลึก ซึ่งคำตอบต่าง ๆ จำเป็นต้องใช้การสังเกตร่วมด้วย โดยมีได้มุ่งเก็บเป็นตัวเลขมาทำการวิเคราะห์เชิงปริมาณ เพื่อให้ได้คำตอบที่กว้างขวางทั่วไป โดยกลุ่มประชากรเป้าหมายที่เลือกกำหนดอายุตั้งแต่ 15 ปีขึ้นไป

5. วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้ทั้งหมด โดยหลักวิชาทางผังเมือง และสถิติ

6. การนำเสนอข้อมูลในลักษณะบรรยาย แผนที่ แผนภูมิ ตาราง ภาพถ่าย และอื่น ๆ

7. สรุปเสนอแนะแนวทางที่เหมาะสม ของชุมชนเมืองยะลา

1.5 แหล่งที่มาของข้อมูล

1. ข้อมูลทุติยภูมิ ซึ่งได้จากหน่วยงานต่าง ๆ เช่น

- สำนักผังเมือง	- ศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ (ศอ.บต.)
- สำนักงานทะเบียนราษฎร	- วิทยาลัยครูยะลา
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ	- ชมรมภาพถ่ายยะลา
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ	- กรมทางหลวง
- หอการค้าจังหวัดยะลา	- กรมการคำภายใน
- มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี	- สำนักงานสถิติจังหวัดยะลา
- ศาลากลางจังหวัดยะลา	- สำนักงานแรงงานจังหวัดยะลา
- สำนักงานจังหวัดยะลา	- สำนักงานพาณิชย์จังหวัดยะลา
- สำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัดยะลา	- สำนักงานคณะกรรมการอิสลามจังหวัดยะลา
- สำนักงานเทศบาลเมืองยะลา	

2. ข้อมูลปฐมภูมิ

- จากการสำรวจภาคสนาม และสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้อง

1.6 คำนิยามศัพท์

- ความน่าอยู่ของเมือง หมายถึง คุณสมบัติที่ดีของเมืองที่เกิดจากการจัดองค์ประกอบเมืองได้อย่างเหมาะสม และมีคุณภาพ ซึ่งมีผลให้เมืองเป็นระเบียบ เรียบร้อย สวยงาม สะดวก และมีชีวิตชีวา เอื้ออำนวยให้เกิดคุณภาพชีวิตที่ดีของเมือง

- องค์ประกอบเมือง แบ่งออกเป็น 3 ประเภทใหญ่ ๆ คือ

1. องค์ประกอบทางกายภาพของเมือง ซึ่งได้แก่ ท่าเลที่ตั้งของเมือง ลักษณะภูมิประเทศ การตั้งถิ่นฐาน ระบบโครงสร้างเมือง เส้นทางคมนาคม การใช้ที่ดิน ลักษณะภูมิทัศน์ พื้นที่เปิดโล่ง สวนสาธารณะ ลักษณะสถาปัตยกรรมของอาคาร

2. องค์ประกอบทางด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ ลักษณะโครงสร้างทางเศรษฐกิจของเมืองการประกอบอาชีพของประชากร กิจกรรมหลักของชุมชน

3. องค์ประกอบทางด้านสังคมและวัฒนธรรม เช่น จำนวนประชากร และความหนาแน่น กลุ่มชาติพันธุ์ การนับถือศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรม การบริหาร การปกครอง สถาบันทางสังคม หรือองค์กรต่างๆ เช่น โรงเรียน ศาสนสถาน ตลอดจนการบริการของรัฐ

- ผังเมือง หมายถึง การวางหรือการจัดทำแผน เพื่อใช้สำหรับการพัฒนาเมืองทั้งในส่วนของเมืองเก่าและเมืองใหม่ โดยคำนึงถึงสัญลักษณ์ ความสะดวกสบาย ความเป็นระเบียบ ความสวยงาม การใช้ประโยชน์ในทรัพย์สิน ความปลอดภัยของประชาชน สวัสดิภาพของสังคม และเพื่อส่งเสริมทางเศรษฐกิจ สังคมและสภาพแวดล้อม รวมไปถึงการอนุรักษ์ ภายในเมือง เช่น ธรรมชาติ ลักษณะสถาปัตยกรรม ภูมิประเทศที่งดงาม ซึ่งผังเมืองแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ (พระราชบัญญัติการผังเมือง, 2518)

1. ผังเมืองรวม หมายความว่า แผนผังนโยบาย และโครงการรวมทั้งมาตรการควบคุมโดยทั่วไป เพื่อให้เป็นแนวทางในการพัฒนาและการดำรงรักษาเมืองและบริเวณที่เกี่ยวข้องหรือชนบทในด้านการใช้ประโยชน์ในทรัพย์สิน การคมนาคม และการขนส่ง การสาธารณสุขไปโภค บริการสาธารณะและสภาพแวดล้อม เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ของการผังเมือง

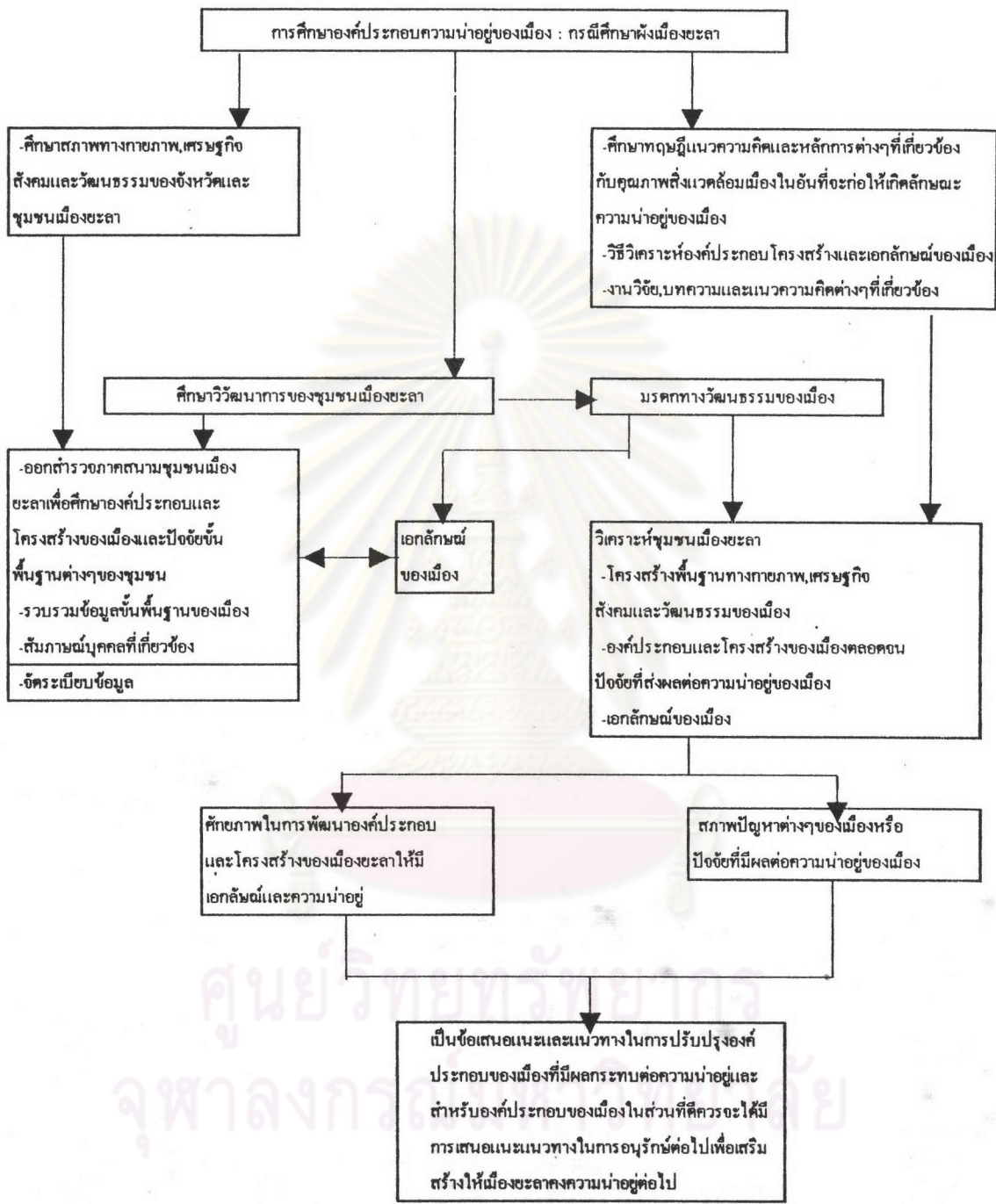
2. ผังเมืองเฉพาะ หมายความว่า แผนผังและโครงการดำเนินการเพื่อพัฒนาหรือดำรงรักษาบริเวณเฉพาะแห่ง หรือกิจกรรมที่เกี่ยวข้องในบริเวณเมือง และบริเวณที่เกี่ยวข้องหรือชนบทเพื่อประโยชน์แก่การผังเมือง

- เอกลักษณ์ของเมือง หมายถึง ลักษณะเด่น หรือลักษณะพิเศษของเมืองที่คนส่วนใหญ่ที่อยู่อาศัยในเมืองนั้น ๆ เห็นพ้องต้องกัน และกล่าวถึงกันมากที่สุด

1.7 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. จากการศึกษาทำให้ทราบถึงหลักเกณฑ์แนวความคิด หรือปัจจัยต่าง ๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับ การเสริมสร้างความน่าอยู่ให้กับเมือง
2. เพื่อประโยชน์แก่ชุมชนเมืองยะลา โดยส่วนรวม เพราะเป็นการนำเสนอสรุปข้อมูลสภาวะปัจจุบัน เป็นแนวทางที่จะนำไปใช้ในการพัฒนาเมืองพื้นที่เฉพาะ หรือเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชนแห่งนี้ให้อยู่ในรูปแบบที่เหมาะสม อีกทั้งเป็นการนำเสนอรูปแบบของผังเมืองที่มีเอกลักษณ์ และความน่าอยู่ ซึ่งเป็นสิ่งที่น่าภาคภูมิใจอย่างยิ่งของชาวเมืองยะลา
3. ผลจากการศึกษาทั้งในภาคทฤษฎี และวิธีวิเคราะห์สามารถนำไปประยุกต์ใช้กับการวางผังเมืองหรือผังเฉพาะของพื้นที่อื่น ๆ ในประเทศไทยที่มีสถานะคล้ายคลึงกัน เพื่อให้ได้ลักษณะผังเมืองที่จะช่วยส่งผลให้เกิดความน่าอยู่ของเมืองต่อไป

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนภูมิที่ 1.1 แสดงโครงสร้างของวิทยานิพนธ์